

FUTBOL MUXLISLARI SLENGI SHAKLLANISHINING NAZARIY ASOSLARI

Xasanov Zafar Baxtiyorovich

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti, Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan muovini

Annotatsiya. Maqola futbol muxlislari jargoni shakllanishining nazariy jihatlarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan. Futbol muxlisining nutqi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, zamonaviy sharoitda ular internet forumlari va hamjamiyatlarida xolisona namoyon bo'lishi qayd etiladi. Futbol muxlislarining ma'lumot beruvchi funksiyani amalga oshiradigan nutqi ko'pincha klishe konstruksiyalar bilan to'ldiriladi. Futbol muxlisi nutqining o'ziga xos xususiyati uning dinamikligidir. Futbol muxlisining nutqi lingvistik hodisa sifatida futbol muxlislari tilida aniqlangan nutqiy xususiyatlarning yig'indisida o'z ifodasini topadi. Ushbu hodisa dinamik bo'lib, bu yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: futbol diskursi, futbol tili, til o'zgaruvchanligi, rus tili, ingliz tili, futbol terminologiyasi, lingvistik vositalar, metafora, sotsiolekt.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СЛЕНГА ФУТБОЛЬНЫХ БОЛЕЛЬЩИКОВ

Xasanov Zafar Baxtiyorovich

*Узбекский государственный университет мировых языков
Вопросы молодежи и духовно-просветительские
заместитель декана по делам*

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению теоретических аспектов формирования сленга футбольных болельщиков. Указывается, что языковая личность футбольного болельщика имеет ряд специфических черт, которые в современных условиях наиболее объективно репрезентируются в интернет-форумах и сообществах. Отмечается, что речь футбольных фанатов, в рамках которой они реализуют информативную функцию, зачастую наполнена клишированными конструкциями. Особенной чертой речи футбольного болельщика является её динамичность. Языковая личность футбольного болельщика как лингвистический феномен находит своё выражение в совокупности особенностей речи, выявленных в языке футбольных болельщиков. Данное явление несёт динамичный и многоаспектный характер, что требует дальнейшего и более глубокого изучения.

Ключевые слова: футбольный дискурс, язык футбола, языковая вариативность, русский язык, английский язык, футбольная терминология, футбольный сленг, языковые средства, метафора, социолект.

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF SLANG FOOTBALL FANS

Khasanov Zafar Bakhtiyorovich,

Uzbekistan State University of World Languages Youth issues and spiritual and educational deputy dean for affairs

Abstract: The article is devoted to the consideration of the theoretical aspects of the formation of the slang of football fans. It is pointed out that the linguistic identity of a football fan has a number of specific features, which in modern conditions are most objectively represented in Internet forums and communities. It is noted that the speech of football fans, in which they implement an informative function, is often filled with cliched constructions. A special feature of the speech of a football fan is its dynamism. The linguistic personality of a football fan as a linguistic phenomenon

finds its expression in the totality of speech features revealed in the language of football fans. This phenomenon is dynamic and multifaceted, which requires further and deeper study.

Key words: football discourse, football language, linguistic variability, Russian language, English language, football terminology, football slang, linguistic means, metaphor, sociolect.

Kirish. Yirik sport tadbirlari, shuningdek, yirik siyosiy voqealar, yirik ofatlar, urushlar va milliy bayramlar milliy birdamlikni mustahkamlovchi asosiy ommaviy marosimlardir. Agar sport milliy identifikatsiya uchun katalizator vazifasini o'tasa, millat sport orqali o'zini namoyon qilish va tan olinishga intiladi. Ta'kidlash kerakki, aynan jamoaviy sport turlari ijtimoiy va milliy qadriyatlarni tarbiyalash va namoyon etishga xizmat qiladi.

Futbol, shubhasiz, dunyodagi eng mashhur jamoaviy sport turi bo'lib, u o'zining sadoqatli muxlislari ishtiyoqi bilan ta'minlangan. Futbol diskursi, umuman sport diskursi kabi, barcha ijtimoiy qatlamlarni qamrab olganligi sababli zamonaviy dunyoda eng mashhur diskursdir. Futbol – bu professionallar, havaskorlar va ko'plab muxlislar tomonidan shug'ullanadigan sport turi. Uning namoyon bo'lishi xilmaydirdir.

Adabiyotlar sharhi. Sh. Balli, I.A. Boduen de Kurtene, V. fon Gumboldt, A.A. Potebnya kabi mashhur xorijiy va rus olimlarining tadqiqotlari til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik masalalariga bag'ishlangan. Ayrim olimlar madaniy komponentni lingvistik tadqiqotlarning ajralmas qismi deb hisoblaydilar. "Xalqlarning jahon tizimiga integratsiyalashuvining tezlashishi" sifatida madaniyatning globallashuvi tilda o'zgarishlarga olib keladi, buning natijasi o'zlashtirish jarayonidir. Dunyoning turli tillarida olib borilgan tadqiqotlar (L. Blumfeld, V. Vaynrayx, L.P. Krysin, A.P. Maiorov) hukmron jahon madaniyati tili sifatida ingliz tilining leksik birliklari eng ko'p o'zlashtirilganligini ko'rsatadi.

Davlatimizning zamonaviy siyosati sport va sog'lom turmush tarzini ommalashtirishga qaratilgan bo'lib, shu munosabat bilan eng muhim sport tadbirlari: Olimpiada o'yinlari, yengil atletika, suv sporti bo'yicha jahon chempionatlari va boshqalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu sohada shubhasiz e'tibor futbolga qaratilgan. Har yili ushbu sport turi muxlislari soni barqaror ravishda o'sib bormoqda, bu esa «futbol muxlislari» kichik guruhining shakllanishiga olib keladi, bu «futbol jargoni» yoki «futbol slengi» o'ziga xos tilning mavjudligi bilan ajralib turadi. Zamonaviy tilshunoslikda futbol terminologiyasiga bag'ishlangan bir qator ishlar mavjud (A. Zilbert, B. Zilbert, Zaxarovich, Elistratov va boshqalar).

Milliy birlikni mustahkamlovchi asosiy jamoaviy marosimlar yirik siyosiy voqealar (masalan, saylovlar, ofatlar, urushlar, milliy bayramlar, dafn marosimlari yoki yirik sport tadbirlari) bilan ifodalanadi. Sport milliy taqdimotlar o'z ifodasini topadigan qimmatli madaniy maydondir. J. Maguayr millat va sport o'rtasidagi dialektik munosabatlar haqida gapirar ekan, sport milliy identifikatsiya uchun katalizator vazifasini bajaradi, millat esa sport orqali uning tasdig'i va tan olinishini ta'minlaydi deydi.

Shubhasiz, jamoaviy sport turlari millat va jamoalar qadriyatlarini tarbiyalash va namoyon etishga ta'sir qiladi. Futbol, shubhasiz, dunyoning asosiy jamoaviy o'yini va aynan futbol ishqibozlari odatda eng sadoqatli deb hisoblanadilar. Futbol musobaqalari mahalliy o'yinlar doirasida milliy o'zlikni shakllantirishga ta'sir ko'rsatmasa-da, xalqaro miqyosda o'tkaziladigan o'yinlar butun xalqni ifodalovchi yagona jamoa bilan bog'lanadi, "so'zning to'g'ri ma'nosi bilan aytganda davlat bayrog'ini ko'tarib maydonga kirib, o'z mamlakati madhiyasini kuyladi". Shunday qilib, futbolchilar oddiy o'yinchilar sifatida emas, balki o'z xalqini jahon arenasida targ'ib qilish mas'uliyati yuklangan millat vakillari sifatida namoyon bo'ladi.

So'nggi o'n yilliklarda mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlar futbol tufayli sezilarli darajada kengaydi. Ushbu munosabatlarni tartibga solish uchun tillararo

muloqot vositalarini topish kerak. Bugungi kunda, har qachongidan ham, turli til va madaniyatlar egalari o'rtasidagi muloqotning samaradorligi haqida savol tug'iladi. Futbol nutqida qo'llaniladigan lingvistik vositalar, ayniqsa, tilning ekspressiv vositalarini o'rganish bizning tadqiqot vazifamizdir, chunki ular institutsional madaniyat kodeksining tarkibiy qismlari bo'lib, sport diskursining milliy-madaniy parametrlarini shakllantirishda ishtirok etadi. Madaniyat va til tizimining ajralmas qismi sifatida qaraladigan ixtisoslashgan futbol tili alohida hodisa bo'lib, matn yaratishning kuchli vositalaridan biri hisoblanadi. Shunday qilib, futbol sohasida muvaffaqiyatli muloqotga erishish uchun o'rganilayotgan diskursning kognitiv-pragmatik jihati, uni verbalizatsiya qilish usullarini etnomadaniy tadqiq qilish zarurdir.

Yuqorida aytilganlarning barchasi submadaniyatning maxsus ramzlari, jargon va boshqa atributlarni shakllantirishga xizmat qildi, keyinchalik ular futbol muxlislarining zamonaviy tilini shakllantirish uchun asos bo'ldi: болельщик (muxlis), футболист (futbolchi), нападающий (hujumchi), защитник (himoyachi), вратарь (darvozabon), судья (hakam), команда (jamo'a), мяч (to'p), соревнования (musobaqa), antifascist (fashistik g'oyalar muxoliflari), bus (muxlislar bilan avtobus), skinhead (soqolini olgan, skinhed), glory hunter (shon-sharaf ovchisi), scarfer (klub ramzi tushirilgan sharf kiygan muxlis) [Бургаков 2016:4].

Muhokama. Deyarli har qanday futbol tadbirining muhim elementi bo'lgan muxlislar sevimli jamoalarini qo'llab-quvvatlashlarini qarsaklar, hayqiriqlar, mahalliy jamoani qo'llab-quvvatlovchi yoki raqib jamoa va uning muxlislarini masxara qiladigan qo'shiqlar orqali bildiradilar. Muxlislar va sportchilar tilidagi ba'zi iboralar odamlarga tushunarsiz tuyuladi, ba'zan esa mutlaqo kulgili ko'rinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muxlislar va futbol ishqibozlarining nutqlari asosan metafora, ko'pincha harbiy, tajovuzkor yoki hajviy, masxara, shuningdek, sleng so'z va iboralar bilan ifodalanadi. Tilda qabul qilinmagan bo'lsa-da, u nutqni o'zining jonliligi, moslashuvchanligi va kutilmagan zukkoligi bilan sezilarli darajada boyitadi.

Futbol matchini tomosha qilayotganda ingliz tilida so'zlashuvchi futbol muxlislaridan tez-tez eshitiladigan iboralarni ko'rib chiqamiz: What a screamer! (sensatsiya, ajoyib nusxa); What a beauty! (go'zallik) / What a cracker! (chiroyli va hokazo) – odatda Messi, Ronaldu kabi ustalarga nisbatan qo'llaniladi, chunki bu so'zlar o'yinchi uzoq masofadan gol urib, stadionda shodlik portlashiga sabab bo'lganda ishlatiladi. That was a sitter (oddiy masala) / he should have buried that (u ko'mib qo'yishi kerak edi) – bu ikki ibora ko'pincha jamoa o'z yozin vaziyatida gol ura olmaganida qo'llaniladi. Ularga muxlislarining qo'rquv, qayg'u va g'azab aralash tuyg'ulari hamroh bo'ladi. We need a clean sheet (so'zma-so'z "bizga toza varaqa kerak") – bu ibora darvozabon gol o'tkazib yubormasligiga va shu bilan jamoaga g'alaba qozonish imkoniyatini berishiga umid bildiradi. It's time to park the bus (avtobusni to'xtatish vaqti keldi) – bu ibora o'ta himoyaviy o'yin uslubini talab qiladi, bunda jamoa o'z darvozasini (a clean sheet) saqlab qolishga astoydil harakat qiladi, bunda barcha 11 o'yinchi raqiblar tomonidan hujum qilish tahdidlariga to'sqinlik qilishga intiladi, bu esa darvoza oldida turgan avtobusdek taassurot qoldiradi. Man on! – stadion bu iborani o'yinchi dushmanning yaqinligini sezmaganda aytadi va shu bilan yaqinlashib kelayotgan hujum haqida ogohlantiradi. The wall did its job (devor ishladi) – jarima zarbasini tepishda "devor"ning bir qismi bo'lish uchun jasorat kerak degan ma'noni bildiradi. Erkin zarbada o'yinchilar to'pdan 10 metr masofada «devor» deb ataladigan chiziqda turishlari kerak. Agar devor mustahkam bo'lsa va to'pni to'sib qo'ysa yoki uni chetga surib qo'ysa, o'yinchilar o'z ishlarini bajargan deb aytiladi [English football slang].

Futbol ishqibozlarining ma'lumot beruvchi vazifasini tushunadigan nutqi ko'pincha klishe konstruksiyalar bilan to'ldiriladi. Masalan, «эффектный момент» (ajoyib lahza), «очевидные проблемы» (aniq muammolar), «построить игру» (o'yin qurish), «проблемы в обороне» (mudofaadagi muammolar), «виден прогресс»

(taraqqiyot ko'rinadi), «системные ошибки» (tizim xatolari), «положительный результат» (ijobiy natija).

Futbol ishqibozi nutqining o'ziga xos xususiyati uning dinamikligidir. Uni aniqlash juda qiyin, ammo uning ifodasi sintaktik konstruksiyalarning ma'lum bir turidir. Qoida tariqasida ular sodda gaplar orqali ifodalanadi (masalan, «Класс!», «Супер!»).

O'yinlar yakunida muxlislar o'rtasidagi muloqotda, birinchi navbatda, nutqning analitik vazifasi amalga oshirilishi kerak. Bu nutqni so'roq savollari bilan to'ldirishni o'z ichiga oladi (masalan, «Хватит ли тренерскому штабу способностей не развалить команду в ближайших играх?» (Murabbiylar shtabi keyingi o'yinlarda jamoani buzmaslik qobiliyatiga ega bo'ladimi?)). Misoldan ko'rinib turibdiki, bunday muhokamalar ritorikdir, garchi ular keyingi suhbatni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirsa ham.

Muxlislar nutqining muhim qismi nutqning baholash vazifasini amalga oshirishdir. Replikalarda u hissiy ekspressiv til vositalarida o'z ifodasini topadi.

Futbol muxlislari futbol o'yini haqida o'z fikrlarini bildirish uchun turli uslub va janr vositalarini tanlashlari mumkin. Shu sababli, muxlislar bayonotlari orasida rasmiy biznesning lug'atini ham, badiiy uslubni ham, so'zlashuv va ba'zan hatto odobsiz so'zlarni ham uchratish mumkin.

Shu bilan birga, har bir futbol ishqibozlari nafaqat o'yin taktikasi, balki jamoani boshqarish borasida ham o'z iqtidorini ko'rsatishga harakat qilmoqda. Bu mavzu bo'yicha o'z fikrlarini bildirish darajasi odamlarning futbolga bo'lgan chuqur qiziqishidan, ularning yoshi va madaniy saviyasidagi farqidan, shuningdek, klub tarixi, an'analari, murabbiylari va hokazolarni bilishidan dalolat beradi.

Demak, futbol ishqibozlarining lingvistik hodisa sifatidagi lisoniy o'ziga xosligi futbol ishqibozlari tilida aniqlangan nutqiy xususiyatlar yig'indisida o'z ifodasini topadi. Ushbu hodisa dinamik va ko'p qirrali bo'lib, bu yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Futbol ishqibozlarining lingvistik faoliyati faqat og'zaki muloqot bilan cheklanmaydi. Muxlislar o'z fikrlari va his-tuyg'ularini o'yin davomida ko'rsatilgan jamoa bayroqlari yoki bannerlarda ham ifoda etadilar. Stadiondan tashqarida jamoa muxlislari o'z fikrlarini muxlislar jurnallari (fanzines), onlayn bloglar va muhokama saytlari (forumlar) orqali bildiradilar. Ular norasmiy tilni ishlatishga moyil bo'lib, ba'zida raqib muxlislarga murojaat qilganda haqoratli bo'lib qoladi. U yerda nashr etilgan matnlar o'ziga xosligi bilan ajralib turadi, chunki ulardagi lingvistik shakllar gibriddir – yoshlar tili va ma'lum bir submadaniyat tili media shaklida beriladi. Tilshunoslarning chat-muloqot kontekstida sport muxlislari tomonidan yaratilgan yangi, interaktiv matn turlarini tahlil qilishga qiziqishi ortib bormoqda, chunki diskursiv makonga kiritilgan matnlar materialidan foydalangan holda zamonaviy tilshunoslikning ko'plab asosiy muammolarini yoritish mumkin bo'ladi.

Umuman futbol tili jonli futbol sharhlarida, muxlislar nutqida uchraydigan turli-tuman idiomatik iboralar, metaforalar, idiomalar, shuningdek, o'zlashtirib olishlar bilan ajralib turadi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, fransuz futboli terminologiyasidagi o'zlashgan so'zlarning aksariyati anglitsizmlar tufayli paydo bo'lgan. Ingliz tili futbol slengida futbol voqeliklarini nomlash uchun fransuz va boshqa tillardan o'zlashgan so'zlar mavjud.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, futbol milliy o'ziga xoslik haqidagi munozaralar xaritada tasvirlangan va ommaviy kommunikatsiyalar orqali vositachilik qiladigan tasavvurni taqdim etadi. Sport gapiradigan til boshqa tillardan farq qilmaydi. U xalqlarning ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va siyosiy mohiyatining bir qismidir.

Futbol muxlislari qisqartirilgan so'z birikmalaridan foydalanadilar. Masalan, «жаба» – klubni o'zgartirgan muxlis; «болото» – sifatsiz yer; «утка» – stadiondagi skameyka; «пердь» (пердьявка) – viloyat; «adopted ball» – gol; «ball boy» – to'p

uzatadigan bola; “chest” (shuningdek chest trap) – ko'krak bilan to'pni qabul qilish; “dummy” – aldanchi harakat; “hoof!” (копыто) – to'pni raqib darvozasi tomon kuchli olib tashlash uchun ishlatiladigan atama va boshqalar.

Ingliz tilida bo'lgani kabi rus tilida ham umumiy jargon va turli guruh va professional jargonlar va adabiy til o'rtasida lug'at almashinuvi mavjud. Boshqa subtilardan ko'plab elementlarni o'zlashtirgan futbol jargoni tezda umumiy foydalanish uchun yangi so'zlarni ishlab chiqara boshladi.

Futbol ishqibozining jargoni metaforik model sifatida namoyon bo'ladi, bunga misol sifatida “матч – битва” kabi so'zlar bo'lishi mumkin, u barcha sport mashg'ulotlariga singib ketgan va chuqur ildizlarga ega, chunki sport faoliyati “dastlabki musobaqaga, jangga tayyorgarlik edi” [Елистратов 2005:5].

Rus tilidagi juda ko'p miqdordagi o'zlashgan so'zlar bilan bir qatorda yangi voqeliklarni nomlash zarurati tufayli ruscha ildizlar, metaforalarga asoslangan yangi so'zlarning shakllanishi jarayoni bir vaqtning o'zida davom etdi.

Natija. Futbol muxlislari jargoni – bu boshqa subtilarning so'z boyligini faol ravishda o'zlashtiradigan, o'ziga xos so'z va iboralarni yaratadigan va ular bilan umumiy tilni boyitib turuvchi dinamik subtildir.

Bugungi kunga qadar futbol ishqibozlarining jargoni to'liq shakllanmagan. Fan harakati rivojlanish jarayonida, shuning uchun vaqti-vaqti bilan yangi leksik birliklar paydo bo'ladi. Biroq, hozir ham lug'at shunday holatdagi, ushbu submadaniyat va uning tili bilan tanish bo'lmagan odam uchun ushbu jargondagi suhbatning ma'nosini tushunish qiyin – ushbu submadaniyat dunyosidagi aniq vaziyatni bilmaslik, qo'shimcha semantik ma'no yuklatilgan ko'plab so'zlarning mavjudligi sababli.

Futbol tilini quyidagi tarkibiy qismlarga bo'lish mumkin: o'ta ixtisoslashgan atamalar, keng qo'llanish doirasidagi terminlar, jargon, futbol aforizmlari va maqollari. Shu bilan birga, futbol tilining ma'lum leksik birliklar bilan boyitishi notekis kechganini ta'kidlash joizki, bunga muxlislarning futbolga bo'lgan qiziqishi darajasining o'zgarishi, shuningdek, ayrim ijtimoiy va hatto siyosiy omillar sabab bo'lgan.

Ingliz tili bilan chambarchas bog'liqlik futbol slengi lug'atining o'ziga xos xususiyatlarini aniqladik. Biz o'rgangan so'zlarning aksariyati anglitsizmlardir. Yangi so'zlarning ma'nolari bilan bir qatorda, ular bilan birga kelgan semantik hodisalar ham rus tiliga ingliz tilidan o'tadi. Shu bilan birga, futbol jargonidagi xorijiy so'zlar rus tiliga xos grammatik toifalarni egallab, tezda nutqqa integratsiya qilinadi.

Xulosa. Ruscha so'z yasovchi morfemalar yordamida olingan so'zlar asosida doimiy ravishda yangi so'zlar hosil bo'ladi. Futbol slengidagi so'zlar so'z yasashning turli usullaridan foydalangan holda faol ravishda yaratiladi, ulardan eng faoli prefiks va qo'shimchalardir. Ko'pincha so'z ildizining kesilishini ham uchratish mumkin, chunki muxlislar nutqni soddalashtirish uchun so'zlarni iloji boricha qisqartirishga moyildirlar.

Shunday qilib, yuqorida aytilganlardan xulosa qilishimiz mumkinki, futbol muxlislari slengi boshqa tillar lug'atini faol ravishda o'zlashtiradigan, o'ziga xos so'z va iboralarni yaratadigan va ular bilan umumiy tilni boyitib turuvchi dinamik tildir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alder J. Football Glossary [Электронный ресурс]. URL: <https://www.thoughtco.com/football-glossary-1335397>.

2. English football slang [Электронный ресурс]. URL: <http://www.lingualearnenglish.com/blog/featured/english-football>.

3. LONGMAN – Longman Dictionary of Contemporary English /Eds. Fox Ch., Combley R. – Pearson Education, 2014.

4. OED – The Oxford English Dictionary /Eds. Simpson J., Weiner E. – Oxford University Press, 2005. // URL://www.oxforddictionaries.com



5. Абросимова Л.С., Богданова М.А. Жаргон в спортивном дискурсе. // Вопросы лингвистики. – 2015. № 4. URL: <http://rrmedicine.ru/article/580>.
6. Арутюнова Н.Д. Жанры общения. – М.: Наука, 1992. – 102 с.
7. Банников С.Е. Футбол: учеб. электронное текстовое издание. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2006. – 101 с.
8. Богословская В.Р. Структурно-семантическая и функциональная адаптация заимствований: на материале спортивной лексики английского и русского языков: дисс. на соискание ученой степени кандидата фил. наук. – Волгоград, 2003. – 201 с.
9. Бургаков М.Г. Жаргон футбольных болельщиков в системном и коммуникативном аспектах // Языкознание. – Элиста, 2016. – 50 с.
10. Гуреева Е.И. Разновидности специальных обозначений в современной спортивной терминологии // Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – Вып. 57. – 2011. – № 24 (239). – С. 7173.
11. Елистратов А.А. Именная нетерминологическая лексика спорта. – Вып. 36. – 2009. № 34 (172). – С. 26-32.
12. Елистратов А.А. Лексико-семантические параллели между жаргоном спортсменов и жаргоном наркоманов // Вестник РГГУ. – М., 2010. – С. 27.